

TEKST KAO METODIČKA KATEGORIJA

UDK 371.3:800.73:801.82

Izvorni znanstveni članak. Primljen 1. 12. 1988.

Pristup tekstu u suvremenoj metodici nastave stranih jezika nužno je interdisciplinarn. Metodika u istraživanju tog fenomena ne preuzima međutim samo spoznaje drugih znanosti, već dolazi do vlastitih spoznaja određivanjem teksta kao metodičke kategorije u suodnosu s drugim metodičkim kategorijama — ciljem, sadržajem i načelima nastave stranih jezika. Uspostavljanjem odnosa međuzavisnosti suvremena metodička znanost dolazi i do spoznaja o metodičkim postupcima razvijanja receptivnih i produktivnih sposobnosti u stranom jeziku te do spoznaja o koncepciji metodičkog sustava u cijelosti.

Široko područje jezične komunikacije zaokuplja istraživače različitih profila, a tekst kao njezino ostvarenje postaje predmetom brojnih interdisciplinarnih istraživanja — lingvistike teksta, teorije govornih činova, psiholingvistike, sociolingvistike, pragmalingvistike te komunikacijskih znanosti uopće. Zato ne čudi činjenica da se tekst danas nalazi u središtu istraživanja metodike nastave stranih jezika. Odlučujući činitelj usredotočenosti metodike prema tekstu nije isključivo njezina nerazdvojna povezanost sa supstratnom znanošću — lingvistikom, već činjenica da je komunikativni pristup danas općeprihvaćen u nastavi stranih jezika, a cilj što ga takav pristup određuje — komunikativna kompetencija, može se postići samo usvajanjem znanja o tekstu te razvijanjem vještina i sposobnosti recepcije i produkcije teksta na stranom jeziku.

Isticanje usmjerenosti suvremene metodike nastave stranih jezika prema tekstu čini se naizgled prenaplašenim, kao isticanje nečeg što i nije posve novi, jer učenje i podučavanje jezika bez teksta zacijelo i nije moguće. Odnos prema tekstu u metodici bio je, međutim, neodređen i teorijski nekonzistentan. Dovoljno je spomenuti da je rečenica bila najviša jedinica jezičnog sustava koja se usvajala u okviru gramatičkog gradiva, a da je razina viša od rečenice ostala pritom zanemarena. To nas upućuje da upravo u takvoj metodičkoj koncepciji pronalazimo uzroke neefikasnosti dosadašnjih pristupa nastavi stranog jezika.

Spoznaje lingvistike teksta o gradnji teksta, vezivanju rečenica u tekst, tekstovnim funkcijama jezičnih sredstava, polazište su u određivanju teksta kao metodičke kategorije. Tekst kao takva kategorija određen je, međutim, nizom metodičkih i didaktičkih odrednica.

Najvažnija je odrednica teksta u metodici nastave stranih jezika *cilj* nastave stranog jezika koji je određen nastavnim programom. Uz općobrazovne i odgojne ciljeve težište je na praktičnim ciljevima. Pod praktičnim ciljevima podrazumijevamo razvijanje četiriju jezičnih djelatnosti, a o njima ovisi oblikovanje nastavnog procesa počevši od izbora jezičnog gradiva te njegove metodičke razrade, izbora pojedinih metodičkih postupaka, te primjene najefektivnijih metoda za postizanje konačnih rezultata.

Druga važna odrednica teksta kao metodičke kategorije je *sadržaj* nastave stranog jezika. Sadržaj je u neposrednoj vezi s ciljevima, a u metodici nastave stranih jezika obuhvaća, u prvom redu, jezično gradivo, zatim tematiku u skladu s nastavnim programom, te vještine i sposobnosti svih četiriju jezičnih djelatnosti koje se u nastavnom procesu razvijaju. Sadržaj nastave stranog jezika promjenjiva je veličina i mijenja se ovisno o ciljevima, zadacima i cjelokupnoj metodičko-didaktičkoj koncepciji.

Treću metodičku odrednicu teksta čine didaktički i metodički *principi* nastave stranog jezika. Uz didaktičke principe jedinstva odgoja i obrazovanja, povezanosti škole sa životom učenika, svjesnog učenja, kreativnosti, zornosti, sistematičnosti, primjerenosti i postupnosti odlučujući su specifični metodički principi, kao što su principi komunikativnog pristupa i princip uzimanja u obzir materinskog jezika učenika.

Četvrta odrednica teksta u nastavi stranog jezika je metodička *funkcija* teksta. Metodičku funkciju teksta određuju sadržaj i faza nastavnog procesa. S obzirom na sadržaj, koji uz usvajanje znanja jezika i kulture, sačinjava u skladu s komunikativnim pristupom i proces razvijanja sposobnosti i vještina svih četiriju jezičnih djelatnosti, razlikujemo:

1. tekst za razvijanje vještina i sposobnosti jezične djelatnosti *čitanja*,
2. tekst za razvijanje vještina i sposobnosti jezične djelatnosti *slušanja*,
3. tekst za razvijanje vještina i sposobnosti jezične djelatnosti *govorenja*,
4. tekst za razvijanje vještina i sposobnosti jezične djelatnosti *pisanja*.

Budući da se u okviru jedne tematske cjeline obrađuje više tekstova s obzirom na fazu nastavnog procesa kojoj tekst pripada, razlikujemo:

1. polazni tekst,
2. centralni tekst,
3. međutekst,
4. tekst-cilj
5. tekst-rezultat.¹

Metodička funkcija određuje primjenu metodičkih postupaka te izbor odgovarajućih sustava vježbi u nastavi stranog jezika. Tekst u nastavi stranog jezika i postupci rada naročito su izdiferencirani. Izbor teksta i metodičkih postupaka utemeljen je u lingvističkoj i metodičkoj teoriji teksta.

Kriteriji za izbor teksta u nastavi

1. Izbor teksta ovisi o nastavnom programu. Nastavnim programom određeni su ciljevi nastave stranih jezika. Izbor teksta ovisi o općobrazovnim, odgojnim i praktičnim ciljevima.

1. Klasifikacija tekstova s obzirom na fazu nastavnog procesa temelji se na više klasifikacija. Kategoriju tekst-cilja preuzimamo iz: Martin Löschmann, *Kommunikative Orientierung des Fremdsprachenunterrichts und Lehrbuchgestaltung, Unser Thema 2, Lehrbuch und Unterricht*, Lektorat für deutsche Sprache und Literatur, Budapest, 1986, str. 12. Kategorije polazni tekst i tekst-rezultat nalazimo između ostalog u: Buchbinder, Strauß, *Grundlagen der Methodik des Fremdsprachenunterrichts*, Leipzig, 1986, str. 99-100.

2. Izbor teksta ovisi o temama predviđenim nastavnim programom. Teme su prilagođene ciljevima nastave stranih jezika i interesima učenika. Zahtijeva se tematska i žanrovska raznovrsnost i primjerenost.
3. Psihološki kriteriji: izbor vrste teksta u skladu je s interesima učenika i primjeren je učenikovoj dobi. Tekst je jedan od važnijih faktora motivacije u nastavi stranog jezika.
4. Izvornost ili autentičnost teksta kriterij je izbora u suvremenoj nastavi. Autentičnost teksta osigurava autentičnost forme teksta, medija kojim se tekst prenosi, adresata, izvornost koda te intencije teksta. Autentični tekst u suvremenoj nastavi ima višestruku funkciju, a precizno je određen njegov odnos prema didaktičkom, za nastavu napisanom tekstu.
5. Izbor teksta ovisi o tipu teksta. Tipove teksta odredili smo s obzirom na organizaciju misaonih i jezičnih struktura, te prema E. Werlichu² razlikujemo: 1. opisni ili deskriptivan tekst, 2. pripovjedački ili narativan tekst, 3. ekspoziციjski tekst, 4. argumentacijski ili tekst raspravljanja i 5. instrukcijski ili tekst upućivanja.
6. Izbor teksta ovisi o jezičnom gradivu u tekstu. Pri određivanju jezičnog gradiva u tekstu nužni su tekstlingvistički kriteriji koji polaze od jezika kao sistema i koji zajedno s teksteksternim kriterijima određuju vrste tekstova. Tekstlingvistički kriteriji su osobito važni za određivanje težine teksta u nastavi te razvijanje vertikalne progresije jezičnog gradiva u tekstovima. Težina teksta određuje se ne samo kvantitativnim parametrima (duljina rečenice, broj riječi u rečenici), već i kvalitativnim parametrima (struktura teksta, kognitivna dimenzija teksta).
7. Izbor teksta ovisi o metodičkoj funkciji teksta.³

Na temelju navedenih kriterija izvodimo načela izbora i rada na tekstu u nastavi stranog jezika:

1. Načelo *raznovrsnosti* teksta u nastavi stranog jezika

To načelo odnosi se na tematsku raznovrsnost i primjerenost teksta u nastavi, kao i na žanrovsku raznovrsnost, što znači da su u skladu s ciljevima nastave i nizom didaktičkih i metodičkih faktora, zastupljeni tekstovi raznih funkcionalnih stilova: svakodnevno životni, literarni, publicistički, znanstvenopopularni, znanstveni te poslovno-administrativni. O tipu obrazovne institucije i ciljevima nastave stranog jezika zavisi koji će stil i u kojoj mjeri biti zastupljen. U nastavnom programu Strani jezici za I. i II. razred srednjoškolskog obrazovanja, u Vjesniku br. 13 od 8. svibnja 1984, određeni su ciljevi nastave stranog jezika za I. i II. razred prije usmjerenja u skladu s kojima tekstovi pripadaju svakodnevno-životnoj sferi učenika. U okviru navedenih tematskih cjelina – život mladih u stranoj zemlji i u Jugoslaviji: učenje, rad, razonoda, društvene aktivnosti i dr., načelo raznovrsnosti realizira se na taj način da se u jednoj cjelini obradi više tematski srodnih tekstova. Tako naprimjer prvi tekst može biti samo uvodni ili pripremni (njem. Einstiegstext), drugi tekst s obzirom na temu – centralni ili osnovni – (njem. Grundlagentext, Basaltext, Zentraltext), treći tekst može objašnjavati ili tumačiti, dopunjavati neke informacije

2. E. Werlich, *Typologie der Texte*, Quelle & Meyer, UTB 450, Heidelberg, 1979.

3. Metodička funkcija teksta opisana je prethodno u okviru metodičkih odrednica teksta.

ili nepoznanice u centralnom tekstu (njem. Bezugstext). Svi daljnji tematski tekstovi su dopunski tekstovi (njem. Zusatztext, Umfeldtext). Ostvarivanje načela raznovrsnosti u nastavi stranog jezika ne pridonosi samo ostvarenju postavljenih ciljeva, već je i garancija prevladavanja monotipnosti tekstova u udžbeniku, a time i monotonosti nastave.

2. Načelo autentičnosti

U metodici nastave stranog jezika razlikujemo autentični od didaktičkog teksta. Didaktički je tekst napisan za potrebe nastave, a funkcija takvog teksta jest da učeniku prenese određeno jezično, leksičko i gramatičko gradivo. U metodičkoj literaturi se takav tekst još naziva tekstom indukcije, što dolazi od lat. *inducere* – upoznavati s nečim. Težište u didaktičkom tekstu je na formi jezika, a ne na sadržaju, pa se isti jezični oblici unutar teksta prečesto ponavljaju, te takav tekst nije primjer realne komunikacije na stranom jeziku. Didaktički tekst ne sadrži bitne informacije, pa nije prikladan za razvijanje receptivnih sposobnosti, a nije prikladan ni za poticanje produktivnih aktivnosti, već ima svoje opravdanje i potreban je u pripremljenoj ili prekomunikativnoj fazi rada na tekstu. Takav tekst ne može biti eliminiran iz nastave, ali je bitno da i nastavnik i učenik shvate njegovu funkciju.

U metodičkoj literaturi pobornici autentičnosti u nastavi upozoravaju na opasnosti koje može prouzročiti didaktički tekst: učenik stječe krivu sliku o autentičnosti upotrebe i komunikacije na stranom jeziku, živi u uvjerenju da je naučio strani jezik, dok se zapravo stalno kretao u sigurnim okvirima školskog stranog jezika.

Autentičan tekst obilježavaju izvorni specifični oblik koji ima ne samo pisani tekst, već i zvučni tekst, zatim medij ili nosilac teksta, specifičan kôd, ili registar, te intencija teksta. Pri adaptiranju autentičnog teksta za potrebe nastave treba paziti da se ne povrijedi ni jedna od navedenih specifičnosti autentičnog teksta. Autentični tekst doživljava najrazličitije manipulacije u nastavi, od kojih su najčešće: izdvajanje odlomka ili dijela teksta iz cjeline; kraćenje teksta: ispuštanje riječi, rečeničnih dijelova, rečenica; zatim kolaž: tehnika kombiniranja različitih tekstova ili dijelova teksta sa slikama, crtežima, tabelama te naposljetku dopunjavanje teksta glosarima na margini ili ispod teksta. Osobit oprez potreban je pri ispuštanju, zamjeni ili dopuni dijelova teksta. Christoph Edelhoff⁴ naglašava da “nerijetko autori takvih adaptacija, premda im je strani jezik materinski, precijene svoje sposobnosti, te se ogriješe o jedan ili više kriterija autentičnosti”.

Autentičnost u nastavi stranog jezika predmet je brojnih diskusija u metodičkoj literaturi⁵, a zahtjevi za dominacijom autentičnog teksta te eliminiranju didaktičkog sve su glasnjiji.

Razlozi su sljedeći:

1. nastoji se u uvjetima nastave postići komunikacija što bliža realnoj komunikaciji, a za to su neophodni izvorni modeli;
2. uvođenje autentičnog teksta pridonosi povećanju motivacije koja se često uništava artifičijelnošću i sadržajnom neatraktivnošću didaktičkog teksta;

4. Christoph Edelhoff, *Authentische Texte im Deutschunterricht*, Deutsch als Fremdsprache, Hueber, München, 1985, str. 26.

5. Anuška Nakić, *Autentičnost izvora ili autentičnost funkcije udžbeničkih tekstova*, časopis *Školska knjiga*, broj 98, 4. 10. 1985, str. 10. Marianne Löschmann/Martin Löschmann, *Authentisches im Fremdsprachenunterricht*, *Deutsch als Fremdsprache*, Leipzig, 1984/1, str. 41–48.

3. autentični tekst približava učeniku jezičnu stvarnost, prenosi sadržaje kulture i civilizacije zemlje stranog jezika;
4. u konfrontaciji s autentičnim tekstom učenik mjeri razinu ostvarene kompetencije na stranom jeziku.

Ako se različite funkcije didaktičkog i autentičnog teksta pravilno definiraju i shvati da didaktički tekst služi usvajanju jezičnih znanja u prekomunikativnoj fazi nastavnog procesa, a autentični razvijanju komunikativnih sposobnosti u fazi komunikacije, tada i jedan i drugi tekst imaju svoje opravdanje i ulogu u procesu učenja jezika. Nastavni program za 1. i 2. razred srednje škole⁶ navodi kao cilj nastave u okviru izbornog programa i “praćenje i razumijevanje izvornog zvučnog teksta” koji emitira izvorni govornik stranog jezika izravno ili pomoću komunikacijskih medija, te cilj: “čitanje jednostavnog izvornog teksta (novinski članak, književni tekst, upute i dr.), koji je lingvistički i tematski dostupan učenicima. U okviru ciljeva programske jezgre ne naglašava se izvornost teksta u nastavnom programu.

Zbog straha od teškoća koje sadrži autentični tekst, nastavnici ga nerijetko izbjegavaju i obrađuju tek na višim stupnjevima. Autentični tekst u kombinaciji s vizuelnim lakše se recipira, a praksa je pokazala da se autentični tekst puno prije može uvrstiti u nastavni proces, pa čak i u početnoj fazi učenja, za razvijanje strategija razumijevanja te recepcije općenito. Receptivne procese omogućavaju tehnike odgonetavanja značenja nepoznatih riječi iz konteksta, pomoću analize tvorbe riječi, potencijalnog leksika učenika, a u pisanom tekstu lakšu recepciju omogućavaju tipografska sredstva teksta poput različitih vrsta tiska, organizacije teksta u odlomke, naslova i podnaslova.

3. Načelo uzimanja u obzir učenikovih znanja o tekstu u materinskom jeziku

Učenik se u materinskom jeziku susreće s najrazličitijim tipovima teksta. U osnovnoj i srednjoj školi, prema načelu vertikalno–spiralnog slijeda, zastupljena su tri temeljna tipa teksta: opisivanje, pripovijedanje i raspravljanje. Prema programskim zahtjevima, učenik se češće susreće s literarnim tekstom, ali upoznaje i ostale vrste tekstova: publicistički, znanstveni, znanstveno–popularni i poslovno–administrativni.⁷

U okviru nastave izražavanja i stvaranja učenik upoznaje “opis (usmeni i pismeni), opisivanje prostora, osobe i stanja, statički i dinamički opis, subjektivni (literarni) i objektivni (znanstveni) opis, načine vezivanja rečenica u opisivanju, paralelnu vezu rečenica, vremensko–vidski odnos rečenica u opisivanju, samostalno stvaranje opisa (usmeno i pismeno)”, zatim “analizu kao oblik raspravljanja, stvaranje analize, logičku i jezičnu organizaciju analize”, “izvještaj”⁸ i “esej”⁹. U istraživanju postupaka rada na tekstu u stranom jeziku nužno je ustanoviti stupanj učenikovog znanja o različitim žanrovima i vrstama teksta u materinskom jeziku. U nastavi stranog jezika poželjno je ponekad i istu vrstu teksta na stranom jeziku konfrontirati s tekstom te vrste na materinskom jeziku. Takvim pristupom ne proširujemo samo učenikova opća znanja o tekstu, već dovodimo u odnos cjelokupni

6. Vjesnik br. 13, 8. svibnja 1984, str. 15.

7. Jezično–umjetničko područje, Vjesnik br. 12, Zagreb, 24. travnja 1984, 12. i 24.

8. Jezično–umjetničko područje, Vjesnik br. 12, Zagreb, 24. travnja 1984, str. 14.

9. Jezično–umjetničko područje, Vjesnik br. 12, Zagreb, 24. travnja 1984, str. 24.

komunikacijski kontekst te sadržaje civilizacije i kulture dviju zemalja, stranog i materinskog jezika, što istodobno pridonosi odgoju i obrazovanju učenika.

4. Načelo povezanosti tipa teksta i sustava vježbi u nastavi stranog jezika

Razvijanjem teorije zavisnosti teksta o različitim komunikacijskim sferama, situacijama, sudionicima, mediju, kodu i intencijama, te teorije o metodičkim funkcijama tekstova s obzirom na razvijanje komunikativnih sposobnosti jezičnih djelatnosti, stvara se u metodici nastave stranih jezika svijest o međuzavisnosti tipa teksta, njegove metodičke funkcije i sustava vježbi u nastavnom procesu. Raspoložemo i osustavljenom tipologijom vježbi u komunikativno orijentiranoj nastavi stranog jezika.¹⁰ Tekstu za razvijanje jezične djelatnosti čitanja pripada odgovarajući sustav vježbi, detaljno opisan u suvremenoj metodičkoj literaturi¹¹, a sadrži vježbe koje nadopunjuju već dobro poznate vježbe i eliminira tipove vježbi koje su se temeljile na nekim pogrešnim tehnikama čitanja. Razrađene su tipologije vježbi za razvijanje vještine slušanja¹² i razvijanje produktivnih jezičnih djelatnosti, govorenja i pisanja.¹³

Od koje je važnosti odnos teksta i vježbi ilustriramo primjerom iz udžbenika Muhvić, Zlatko: *Deutsch, fünftes Lehrjahr*, 1972. U skladu s tadašnjim spoznajama uz tekst prve lekcije, jedini tekst te cjeline, s naslovom *Eine Flossfabri auf der Drina*, tekst pisma mlade djevojke svome bratiću, slijede vježbe odgovaranja na pitanja uz tekst pod nazivom "Anregungen zum Gespräch auf Grund des Lesestücks" (poticaji za razgovor na temelju teksta), pri čemu je riječ o reproduktivnom čitanju: učenik pronalazi odgovore u tekstu što mu ne predstavlja teškoće i za što nije potrebno razumijevanje teksta, budući da su pitanja tako postavljena da otprilike svakom pitanju odgovara jedna rečenica u tekstu. Takav tip pitanja, karakterističan za udžbenike iz tog doba, zamjenjuje u suvremenom udžbeniku sustav vježbi recepcije koji uključuje i pitanja koja najčešće vode učenika od globalnog do detaljnog razumijevanja. Poslije odgovaranja na pitanja uz spomenuti tekst u udžbeniku slijedi zahtjev "Prepričaj sadržaj teksta", te odmah zatim zahtjev da učenik sam napiše slično pismo. Riječ je o tekstu pisma koje podliježe nizu konvencija (pisanje datuma, obraćanje, pozdravljanje), što nije obuhvaćeno vježbama uz tekst.

Ovo je tek reprezentativan primjer shvaćanja odnosa između teksta i vježbi u vrijeme kada su nastali ti udžbenici. U suvremenoj metodici osustavljene su spoznaje o složenosti produkcije teksta, te prijelazu s recepcije na reprodukciju i produkciju. Taj veliki korak ostvaruje se nizom vježbi pripreme za produkciju teksta.

10. G. Neuner, M. Krüger, U. Grever, *Übungstypologie zum kommunikativen Deutschunterricht*, Langenscheidt, Berlin und München, 1985.

11. Françoise Grellet, *Developing Reading Skills*, Cambridge University Press, 1981.

12. Löschmann, M./Petzschler, H., *Übungsgestaltung zum verstehenden Hören und Lesen*, Zur Theorie und Praxis des Deutschunterrichts für Ausländer, Leipzig, 1976.

13. Günter Desselmann, *Die Entwicklung des Sprechens im DU für Ausländer*, Leipzig, 1983, VEB Verlag Enzyklopädie.

LITERATURA

- Gert Henrici, *Studienbuch: Grundlagen für den Unterricht im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache* (und anderer Fremdsprachen), Schöningh, Paderborn, 1986, str. 252–278.
- Buchbinder/Strauß, *Grundlagen der Methodik des Fremdsprachenunterrichts*, VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1986, str. 99–100.
- Löschmann, Martin, *Kommunikative Orientierung des Fremdsprachenunterrichts und Lehrbuchgestaltung*, *Unser Thema* 2, Lektorat für deutsche Sprache und Literatur, Budapest, 1986, str. 12.
- Egon Werlich, *Typologie der Texte*, UTB 450, Heidelberg, 1979.
- Christoph Edelhoff, *Authentische Texte im Deutschunterricht*, Hueber, München, 1985, str. 26.
- Anuška Nakić, *Autentičnost izvora ili autentičnost funkcije udžbeničkih tekstova*, list *Školska knjiga*, broj 98, 4. 10. 1985, str. 10.
- Marianne Löschmann/Martin Löschmann, *Authentisches im Fremdsprachen — unterrichtet, Deutsch als Fremdsprache*, Leipzig, 1984/1, str. 41–48.

Der Text als fremdsprachenmethodische Kategorie

Zusammenfassung

Die Bestimmung der Kategorie Text in der Fremdsprachenmethodik verlangt einen interdisziplinären Zugang. Bei der Erforschung dieses Phänomens übernimmt die Fremdsprachenmethodik jedoch nicht nur Erkenntnisse anderer Bezugswissenschaften (Textlinguistik, Psycholinguistik, Kommunikationswissenschaft), sondern gewinnt eigene Erkenntnisse, indem sie den Text in Beziehung zu anderen fremdsprachenmethodischen Kategorien – Ziel, Inhalt und Prinzipien – setzt. Aus der Wechselbeziehung und Abhängigkeit der einzelnen Kategorien ergeben sich neue Erkenntnisse, die sich auf die methodischen Verfahren der Herausbildung der rezeptiven und produktiven Textkompetenz, sowie auf die gesamte methodische Konzeption, beziehen.